

„Besorozás“ és „kitermelés“

A deportálások megszervezéséért és megvalósításáért a „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatala“ felelt, Alois Brunner SS-főhadnagy vezetése alatt, aki Adolf Eichmann-t követte ezen a poszton. A „központi Hivatal“ SS-katonái könyörtelen brutalitással végzik a munkájukat.

„besorozva“

A deportálásra szántakat a „Központi Hivatal“ levelezőlapokkal értesíti a gyűjtőtáborba való „besorozásról“. Aki nem jelenik meg, azt letartóztatják és hatóságilag előállítják. Johanna Stern (1864-1944) 1941. október elején kapja meg a rettegett levelezőlapot. Október 19-én, 15 órakor meg kell jelennie a Sperlasse 2a alatti gyűjtőtáborban. A badeni izraelita hitközség hajdani elnökének 77 éves özvegyét először még sikerül „kireklamálnia“ a bécsi hitközségnek. 1942. Augusztus 20-án Theresienstadtba deportálták, ahol 1944. január végén odaveszett.

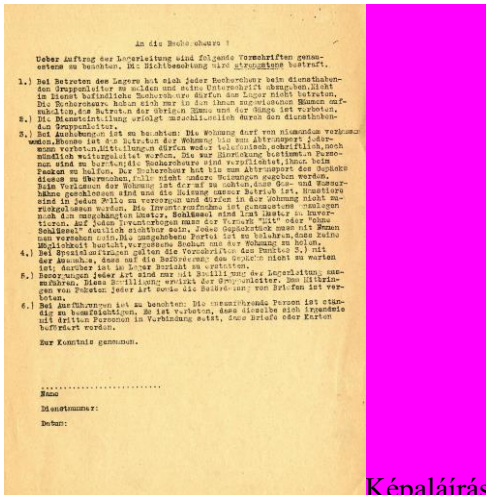
Képaláírás 1: A „Zsidó

Kivándorlás Központi Hivatal“ által Johanna Stern számára kiküldött besorozási levelezőlap, 1941. október 10.

„kitermelve“

Mivel rendszeresen megtagadták a gyűjtőtáborba való „besorozási“ felszólítást, a „Központi Hivatal“ 1941. novemberétől elkezdte „kitermelni“ a zsidókat lakásaikból. Az SS a 2., 9. és 20. kerületben, ahol már egyébként is gyűjtőtáborokba tömörült a zsidó lakosság, szisztematikus kitermelési akciókat végez. Az SS-razziák végett házakat és utcákat zárnak le. A Hitközség munkatársai arra kényszerülnek, hogy „rendezőkként“ részt vegyenek a kitermelésben.

A „Központi Hivatal“ pontos utasításokat ad a „kitermelésekhez“. A ház lezárását követően lakásonként két zsidó rendező áll meg a lakásajtó előtt, egy további rendező az SS-örmesterrel belép a lakásba. A rendezőknek segíteniük kell a pakolásban - legfeljebb 50 kg engedélyezett - és a hiányzó családtagok hollétét tisztázni. Teherautók viszik a „kitermelteket“ a gyűjtőtáborok valamelyikébe. Amennyiben valakit nem találnak otthon, az egyik rendezőnek meg kell várnia, míg az a személy visszatér, majd ki kell adnia a tábornak. A zsidó rendezők életükkel felelnek a nemzetiszocialista rendszer előírásainak betartásáért.

Képaláírás: „A felderítőknek“, az Izraelita Hitközség tájékoztatója, feltehetőleg 1941 novemberéből

Az utasításokból kiderül, hogy a „Központi Hivatal“ miként szervezi meg a „kitermeléseket“.

Képaláírás: Herbert (Blacky) Schwarz-ot (1925-

2017) 1942. január 26-án az édesanyjával, Alice-szal együtt Rigába deportálják. Alice Schwarz 1945 januárjában a stutthofi koncentrációs táborban halt meg, Blacky Schwarz-ot a buchenwaldi táborból szabadítják fel, majd az USA-ba emigrál. A kép Frederick Baker *Letzte Orte, Letzte Zeugen* című, 2016-os filmjéből származik, forgatta: Christian Haake.

„Pontosan tudtuk, hogy ha úgy összezsúfolnak egy zsidóházban, mint ahogy velünk tették, ... [ahol] minden emeleten, minden lakásban egy társaság helyett négy élt, hogy el fog jönni az a nap, amikor, elkapnak. Semmit nem tehattünk. Kivártunk. Ott ültünk, és egyszer csak - bumm. Kitermeltek. [...] És akkor hirtelen este, éjjel, jött az SS meg az SA: ‘Kifelé a zsidókkal! Kifelé, kifelé, kifelé.’ Aztán mindenki fogta a bőröndjét, kisetett és a teherautón végezte. Így kerültünk oda mi is.“

Herbert (Blacky) Schwarz Michaela Raggam-Blesch-nek adott interjújából, Bécs, 2016.9.15.

Internálás a gyűjtőtáborban

A „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatala“ a 2. kerületben négy egykori zsidó iskolát működtet gyűjtőtáborként, a Castellezgasse 35, a Kleine Sperlgasse 2a, a Malzgasse 7 és a Malzgasse 16 szám alatti épületekben. Az internáltaknak hátra kell hagyniuk minden tulajdonukat, a lakáskulcsot pedig le kell adniuk. Csak kevesüknek adatik meg az esély a felmentésre vagy visszaállításra.

Franzi Löw (1916-1997) a Hitközség gondozójaként bátran bebocsátást szerez magának a gyűjtőtáborokba azért, hogy a legszükségesebb dolgokkal ellássa az internáltakat. Egy interjú során beszámolt a katasztrófális körülményekről: „A tantermeket kiürítették és az emberek matracokon

heverték, egymás mellett. Tehát mindenkinek csak annyi hely jutott, mint amekkora a matrac volt, arra, hogy betakarják magukat, semmit nem kaptak az emberek. Tehát télen borzalmas volt, hiszen fáztak és nem fűtötték a termeket.“

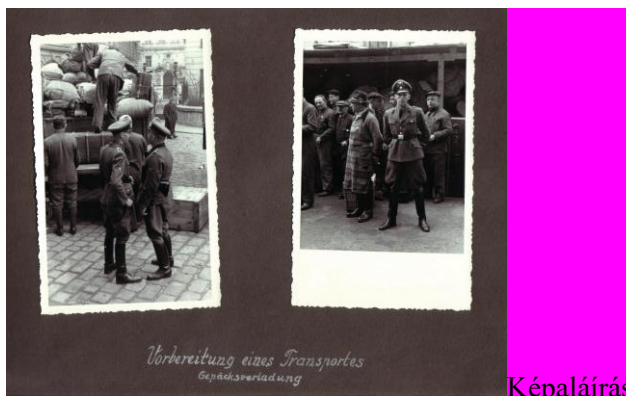
Franzi Löw Nancy Ann Coyne-nak, az Erzählte Geschichte-ben (elmesélt történelem) adott interjújából, Bécs, 1988.6.6.

Méltóságos Uram!

Valószínűleg ezek az utolsó üzeneteink, melyeket Bécsből küldünk Önnek. Úgy hírlík, hogy holnap indul a konvoj, azt beszélík Lublinba, Varósbba és Rigába. Amennyiben akkora szerencsénk volna, hogy írhasunk, folyamatosan értesíteni fogjuk a sorsunkról. [...].

Felirat: „A becsületes megtaláló legyen oly kedves és a borítékban található levelet, amely rendkívül fontos, továbbítsa megfelelően vagy adja le személyesen. A szükséges díjak a borítékban. A továbbítást Isten fizesse meg. G. M.“

Gertrud és Oswald Markus levele Ludger Born atyának, 1942.4.8.

Képaláírás: „Egy konvoj előkészítése. Poggyászrakodás“, Josef Weiszl, az „Aus meiner Dienstzeit“ (szolgálati időmből) című fényképalbumából. A jobb képen előtérben Josef Weiszl áll, SS-szakaszvezető (1912-1984), a „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatalának“ munkatársa, a háttérben zsidó kényszer munkások. A Sperlasse 2a-ban készített fényképek az egyetlen ismert fotók, amelyek egy bécsi gyűjtőtáborat ábrázolnak.

A gyűjtőtáborokat hermetikusan lezárták. A külvilággal való kapcsolattartás tilos, ennek ellenére néhány üzenetet sikerült titokban továbbítani.

A deportálás előtti utolsó levél

A katolikus házaspár, Gertrud és Oswald Markus - akik a nürnbergi „faji törvények“ szerint zsidóknak számítanak - egy kicsempeszett levélben számolnak be a táborban élő emberek elkeseredéséről.

„Fogalma sincs senkinek arról, hogy milyen barbárok a németek. Minden egyes tornateremben 170 személy él. Az elmúlt időben 60 kanyaró és 1 skarlát megbetegedésünk volt. Ma egy hithű keresztény asszony kiugrott az ablakon. Nem bírta elviselni a miliót.“

Az 1942. április 8-án Ludger Born atyának, a nem árja katolikusoknak szánt Érseki Segélyközpont vezetőjének írt levél végül eljut a címzettjéhez. Gertrud (1899-1942) és Oswald (1903-1942) Markus-t egy nappal később Izbica-ba deportálják. E konvojából senki nem élt túl.

A térképen szereplő szöveg:

Malzgasse 7 - az itteni gyűjtőtábor 1942. június 28-tól 1943 áprilisáig működött

Castellezgasse 35 - az itteni gyűjtőtábor 1941 februárjától márciusáig, majd 1941 októberétől 1942. június kezdetéig működött

Malzgasse 16 - az itteni gyűjtőtábor 1942. június 6-ától október végéig működött

Kleine Sperlgasse 2a - az itteni gyűjtőtábor 1941 februárjától márciusáig, majd 1941 októberétől 1942. október végéig működött

Képalírás: A „Zsidó Kivándorlás Központi Hivatalának“ gyűjtőtáborai Bécs 2. kerületében

„Kommissiózás“

Képalírás: „Zsidók elküldése Bécsben, 1942“ (felirat a kép hátoldalán), egy Reich nevű fényképész felvétele, az egyetlen ismert fotó a bécsi Aspang pályaudvarról induló deportálásokról.

„Brunner közeleg!“ A gyűjtőtáborban internáltak folyamatosan ettől a pillanattól rettegnek. Anton Brunner és SS-katonáinak érkezése csak egyet jelenthet: új „kommissiózás“ kezdődik, amely visszaállításról, felmentésről vagy deportálásról dönt - élet-halál kérdéséről. Anton Brunner (Brunner

II) a „Központi Hivatalban“ a gyűjtőtáborokért felelt. „Kegyetlen szadista, aki élvezte az élet és halál felett álló hatalmát“, így jellemezte őt a holokauszt túlélő Susanne Kriss. A kommissiózás során az illetőt megfosztják minden hivatalos dokumentumától, értéktárgyaitól és készpénzétől. Aláírással köteles igazolni, hogy lemond minden vagyonáról. Aki „teljes zsidónak“ számított, annak legtöbbször nem volt esélye arra, hogy elkerülje a deportálást. A „visszaállításban“ az reménykedhet, akinek nem zsidó rokonai vannak és általuk védve van, külföldi állampolgársággal bír vagy a Hitközség alkalmazottainak egyike.

„Hoztak egy lányt, aki a kommissiózás után megmérgezte magát. Bár öntudatlanul feküdt, B. II [Anton Brunner] azt parancsolta, hogy ‘Lengyelországban vesszen oda’, és tényleg felrakták a konvojra. Minden konvoj előtt néhányan kivetették magukat a ház ablakából. [...] Magam is többször voltam szemtanúja annak, ahogy Brunner II kezét emelt nőkre, férfiakra.“

Ernst Weiss-t (1903-1967) elengedik a Kleine Sperlgasse 2a szám alatti gyűjtőtáborból. Nem zsidó felesége megvédte a deportálástól. 1945 augusztusában az Anton Brunner ellen indított vizsgálatok során számolt be a brutális kommissiózásokról.

Weiss, bécsi rendőrigazgatóság, 1945.8.13., az Anton Brunner elleni népbírósi eljárás aktájából.

Menet az Aspang pályaudvarra

Képaláírás: Herbert Schrott (*1926) 1942-ben szüivel együtt Theresienstadtba deportálják. Több tábor él túl, majd visszatér Bécsbe. A kép Frederick Baker *Letzte Orte, Letzte Zeugen* című, 2016-os filmjéből származik, forgatta: Christian Haake.

A nyitott platós teherautók általában a reggeli órákban mennek a gyűjtőtáborból az Aspang pályaudvar irányába. Túlélők járókelők gúnyos és rosszindulatú reakcióiról számolnak be. A pályaudvar áruakadási területén található rámpán keresztül minden egyes konvoj esetében több mint 1000 embert terelnek túlszűfolt személyvonatokba, amelyeken nincsenek szaniter berendezések. A Hitközséget ételcsomagok kiosztásával bíznak meg.

„Meséltem ugye magának, hogy a teherkocsis konvojokkal mentünk oda [...]. Forgalmi okokból meg kellett állnunk és az emberek az Ungargasse/Rennweg megállóban, ez egy villamosmegálló volt, azt kiabálták felénk: ‘Nézzenek oda, a zsidók. Na igen, takarodjatok, úgy örülünk, hogy elhúztok. [...] Bizony, Bécs aranyszíve! Felsorakozva álltunk a teherautón, mindenkin sárga csillag. Tehát, mindenki tudta, hogy mi folyik itt. És azt is, hogy hova megyünk - fel az Aspang pályaudvarhoz.“

Herbert Schrott Michaela Raggam-Blesch-nek adott interjújában, Bécs, 2016.9.16.

A rigai konvojon

A 19 éves Edith de Zeeuw-Klabert 1942. január 4-én szüleivel együtt Rigába deportálják. Édesanyját közvetlenül az érkezésük után egy gázkocsiban meggyilkolják. Ő maga túléli a rigai, kivioli-i, stutthofi, neuengamme-i és bergen-belseni táborokat.

Az utazás az ismeretlenbe közel öt napig tartott, ha jól emlékszem. Éjjel főleg órákat állt a vonat vagy kocsirendezést végeztek. Minél messzebbre mentünk, annál hidegebb lett. A vonatot nem fűtötték és két nap után elfogyott a kenyéradagunk. A szomjúság viszont még rosszabb volt, végül az ablaküvegről nyaltuk le a lecsapódott párát.

Edith de Zeeuw-Klabert: Levél Peter Eppelnek, 2006.3.5, innen: Wolfgang Kos/Günter Dinobl (kiadó): Großer Bahnhof. Wien und die weite Welt (Nagy pályaudvar. Bécs és a hatalmas világ), Bécs, 2006, 141. o.

A korai deportálások 1941 februárjában/márciusában

1941. február 15-e és március 12-e között öt konvoj indul az Aspang pályaudvarról, összesen több mint 5000 bécsi zsidóval. Lengyel kisvárosok, Opole Lubelskie, Kielce, Modliborzyce és Łagów/Opatów felé veszik az irányt. A deportáltaknak saját maguk kell megépíteni barakkjaikat és kényszermunkára fogják őket. Az első konvoj egyik utasa Jakob Engel (*1885, halálának dátuma nem ismert), három nap alatt ér Opole-ba. 1941. Február 18-án ezt írja:

„Végre elértük a célunkat, Opole-t. Nem tudtam, hogy egyáltalán léteznek ilyen Isten háta mögötti falvak, ti pedig fel sem bírjátok fogni ezt a nyomort. [...] A lakosság szegény, de valami elképzelhetetlenül: rongyokban lóg rajtuk a ruha, és a legnyomorúságosabb életet élik. Az utakon alig lehet járni, az ember szinte elsüllyed az ürülékben, a házakat pedig le sem bírom írni, valamivel nagyobb kutyaólak.“

Else Behrend-Rosenfeld/Gertrud Luckner (kiadó), Lebenszeichen aus Piaski. Briefe Deportierter aus dem Distrikt Lubin 1940-1943 (Életjelek Piaski-ból. Deportáltak levelei a lubin-i körzetből 1940 és 1943 között), München 1968, 134-135. o.

Jakob Engel további sorsáról nincs információnk. Az 1941 tavaszán Bécsből deportáltak zömét 1942 tavaszától kezdve a lengyel zsidókkal együtt a bežec-i, sobibór-i és treblinkai haláltáborokban megölték.

Március közepén a Szovjetunió megtámadásának előkészítése miatt átmenetileg szüneteltetik a deportálásokat. A Hitközség elkeseredetten dolgozik azon, hogy a még Bécsben maradt zsidók számára további kiutazási lehetőségeket biztosítson.

Képalírás: „Opole, 1941. június.
Tömegszállítás“ (felirat a kép hátoldalán). Wilhelm Schischa bécsi rokonainak írt levelének melléklete.

Képalírás: „Opole-i időnk emlékére. Hilda. Bejárat a szobába“ (felirat a kép hátoldalán), 1941.